

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 26, Sayı/Issue: 49, Yıl/Year: 2024 (Haziran/June)

**Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından
İmanda Taklidin Mahiyeti**

*The Nature of Imitation in Faith in terms of Mirror Neurons
and Social Learning Theories*

Seyithan Can

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı –
Assoc. Prof., Siirt University, Faculty of Theology, Department of Kalam

seyithanacan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2336-4179>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 12/02/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 18/05/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2024

Atıf/Citation: Can, Seyithan. "Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından İmanda Taklidin Mahiyeti". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/49 (2024), 79-103. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1435587>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Öz

Müslümanların tarihsel süreçte iman konusunda yaşadığı tartışmalardan biri de imanda taklid meselesidir. Çalışmanın temel odak noktası, klasik kelâm literatüründeki taklidî imanla ilgili görüşleri, günümüz bilimsel verileri ve öğrenme kuramları ışığında kritize etmektir. Çalışmanın temel motivasyonlarından biri, inananların büyük kısmının iman anlayışının taklide dayalı olmasıdır. Bu bağlamda kelâm âlimlerinin tahkiki iman için temele aldıkları nazar ve istidlâlî Tanrı'nın varlığına dair kesin bir kanıt sağlayamadığını iddia ettik. Dolayısıyla kelâm ekollerinin tahkiki iman konusunda benimsedikleri nazar ve istidlâlî dayalı temellendirmenin yeterli olmadığı kanaatine vardık. Bu çerçevede kelâm ekollerinin imanı bilişsel sürece indirgeyen yaklaşımlarının, modern bilimdeki ayna nöronlar ve öğrenme kuramları açısından değerlendirilmesi gerektiğini öne sürdük. İnsan fizyolojisi üzerinde temellendirilen ayna nöronlar teorisiyle taklidin basit bir eylemsel benzerlik olmadığı, aynı zamanda bilişsel bir süreci de beraberinde getirdiği çıkarımını yaptık. Bununla beraber taklidin sosyal öğrenme kuramları ile ilişkisini ele alarak bunun tahkiki iman sürecindeki işlevi üzerinde durduk. Öğrenmenin sadece gözlemlenen davranışları taklid etmekle sınırlı olmadığını, bilişsel süreçlerin de önemli bir rol oynadığına vurgu yaptık.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İman, Taklid, Tahkik, Ayna Nöronlar, Sosyal Öğrenme

Abstract

This study confidently evaluates views on taqlid al-faith in classical theological literature, asserting that they can be assessed in light of neurobiology and modern learning theories. It is evident that a considerable number of believers base their understanding of faith in taqlid (mimicry). However, whether most people meet the criteria for achieving Tahqiq faith (research-based) remains uncertain. The criteria for achieving internalized faith are well-established and can be met with proper guidance and effort. This assertion is based on the perspectives of Muslim theologians on faith, which highlights the differences between taqlid and internalized faith. Taqlid faith is not based on reason. However, critical faith is based on reasoning and logical deductions, leading to the conclusion that Allah is the absolute creator of everything. It is important to note that while arguments based on reasoning and deduction alone may be insufficient to establish the existence of the divine in matters of faith, theological scholars assert that they are still a valuable tool in understanding and interpreting religious beliefs. Theological schools should reconsider their justification of the method of reasoning employed regarding the subject of internalized faith. Faith is not solely a cognitive process but also encompasses behavioral and emotional dimensions. This framework asserts that theological approaches that reduce faith in a cognitive process must be evaluated in the light of modern science's mirror neurons and learning theories. Mirror neurons, discovered by a group of scientists from the University of Parma, Italy, led by Giacomo Rizzolatti, are a crucial biological mechanism that significantly influences the way people relate to each other, empathy, and learning processes. The text clearly and confidently explains how mirror neurons in the brain respond to various experiential factors and how they affect cognitive function. It asserts that the theory of mirror neurons is grounded in human physiology and emphasizes that imitation involves both actional similarities and cognitive processes. The cognitive process in the theory of mirror neurons, whereby individuals believe in observing others, implies the use of reasoning. Additionally, the connection between imitation and social learning theories was examined, highlighting its crucial role in the development of genuine beliefs. Learning theories emphasize the interaction between individuals and their environment, highlighting the significance of social interactions such as modeling and imitation. Theological schools should reconsider their justification of the method of reasoning employed regarding the subject of the Tahqiqi (research-based) faith. Faith is not solely a cognitive process but also encompasses behavioral and emotional dimensions. This framework asserts that theological approaches that reduce faith in a cognitive process must be evaluated in the light of modern science's mirror neurons and learning theories. Mirror neurons, discovered by a group of scientists from the University of Parma, Italy, led by Giacomo Rizzolatti, are a crucial biological mechanism that significantly influences the way people relate to each other, empathy, and learning processes. The text clearly and confidently explains how mirror neurons in the brain respond to various experiential factors and how they affect cognitive function. It asserts that the theory of mirror neurons is grounded in human physiology and emphasizes that imitation involves both actional similarities and cognitive processes.

The cognitive process in the theory of mirror neurons, whereby individuals believe in observing others, implies the use of reasoning. Additionally, the connection between imitation and social learning theories was examined, highlighting its crucial role in the development of genuine beliefs. Learning theories emphasize the interaction between individuals and their environment, highlighting the significance of social interactions such as modeling and imitation. Bandura, one of the main proponents of this theory, argues that people learn by observing the behavior of others around them. He also emphasizes that learning is not limited to imitating observed behaviors but that cognitive processes also play an important role. Therefore, he argues that the process of learning by imitation depends not only on external factors but also on the internal thought processes of the individual. This study discusses the effects of imitation on human behavior and its relationship with cognitive processes within the framework of social learning theory. It has been argued that the process of modelling the behavior of the person being imitated overlaps with the process of inference and deduction underlying social cognitive theories. In addition, the interplay between the cognitive, emotional, and behavioral dimensions of faith is emphasized, and it is stated that the Prophet taught faith using live models, symbolic models, and verbal instructions in the Prophet's message, and that these teachings were observed and imitated by the Companions. The article is unique in its field as it is a multidisciplinary study.

Keywords: Kalam, Faith, Taqlid, Tahqiq, Mirror Neurons, Social Learning

Giriş

İslâm kelâmında iman, dini inançların temelini oluşturur. Bir bireyin Müslüman olabilmesi için Allah'a iman etmiş olması zorunludur. Her ne kadar bu konuda Müslümanlar arasında bir fikir birliği olsa da iman ile ilgili tarihsel süreçte birçok tartışmanın ortaya çıktığı da görülür. Büyük günah tartışmalarından sonra imanın tanımı, mahiyeti, iman-amel ilişkisi, imanda artma ek-silme gibi konularla beraber imanda taklid meselesi, önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Öyle ki bu konu, âlimler arasında farklı yaklaşımlara sebebiyet vermiştir. Bazı kelâm âlimleri, imanın nazar ve istidlâl tahkike ulaştırılması gerektiğini belirtmiş ve insana bu konuda mükellefiyet yüklemişlerdir. Bazı âlimler de taklidî imanın geçerli olduğunu kabul etseler de eksik kaldığını ifade etmişlerdir. Tarihsel süreç içerisinde konuyla alakalı kıymetli ve nadide bir literatür ortaya konmuştur. Mevcut bilgi birikiminin değeri yadsınmaz olsa da günümüzün dinamik konjonktürüne ne ölçüde ve hangi açılardan ayak uydurduğu sorusunun akademik bir çerçevede ele alınması önem taşımaktadır. Bu bağlamda klasik literatürde sunulan teori ve görüşlerin güncel bilimsel veriler ışığında eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulması, bilgi birikimimizin güncel konjonktüre uyumunu sağlamanın temel adımıdır. Bizler de çalışmamızda kelâm ekollerinin taklidî imana dair görüşlerini ayna nöronlar ve modern öğrenme kuramlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde analiz ederek, bu iki disiplinin taklidî imanı nasıl açıklayabileceğini incelemeye çalıştık.

Taklidî imanı tartışmaya açmamızın en önemli sebeplerinden biri inananların büyük bir kesiminin taklide dayalı bir iman anlayışına sahip olmalarıdır. Tahkike dayalı bir imana ulaşma noktasında belirli kriterler belirlenmiş olsa da insanların çoğunun bu kriterler bağlamında tahkikî imana ulaştığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla taklidî imana sahip insanların iman konusundaki durumlarının ne olacağı büyük bir muammaya dönüşmektedir.

Günümüzde var olan böyle büyük bir sorunu modern kuramlarla ele alıp değerlendirmenin ve yeni bir yol haritası çizmenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu bağlamda kelâm ekollerinin taklidî iman anlayışlarını, ilintili olduğunu düşündüğümüz sosyal öğrenme kuramı ve Nörobiyolojinin gözde kuramlarından biri olan Ayna nöronlar teorisiyle ele aldık.

Çalışmada sistematik bir metot takip edilmiş ve ilk etapta kuramların açıklanmasıyla başlanmıştır. Taklidî imana dair birçok çalışma yapıldığının farkında olarak, konuyu okuyucuya tekrar hatırlatma bağlamında kelâm ekollerinin taklidî iman konusunda ortaya koymuş olduğu görüşleri kısaca ele almaya çalıştık. Kelâm ekollerinin taklidî imanla ilgili yaklaşımlarını ele aldık-tan sonra Ayna nöronlar teorisi üzerinde durduk. Daha sonra modern dönemde ön plana çıkan öğrenme kuramlarından hareketle, davranış ve düşüncelerin şekillenmesinde taklid, gözlem ve etkileşimin mahiyetini inceledik. Ortaya çıkan analiz ve değerlendirmeleri kelâm ekollerinin taklidî iman anlayışları çerçevesinde kıyaslayarak bir sonuca varmaya gayret ettik.

Çalışmamızın özgünlüğü, kelâmın klasik konularını modern bilimin farklı disiplinleriyle ele almasında yatmaktadır. Bu sayede klasik kelâm literatüründe yer alan kavramların ve tartışmaların günümüz bilimsel bakış açısıyla yeniden yorumlanmasına ve değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Çalışmanın klasik kelâm konularına yeni disiplinlerle ele alınması bakımından önemli bir katkı sağlayacağına ve bu sayede yeni akademik araştırmalara kapı aralayacağına inanıyoruz.

1. Kelâm İlminde Taklidî İman

“e-m-n” harflerinin bir araya gelmesinden meydana gelen bir kelime olan iman, korkunun kaybolması manasına gelir.¹ Kelime anlamı, güvende olmak, korkunun zıttı manasında emniyette olmak şeklinde ifade edilmiştir.² Â-mene eyleminin if’âl kalıbında mastarı olan iman kelimesi de, tasdik manasına gelir.³ Tasdik ise, haber verenin dediğine her yönüyle uymak, onu doğru kabul etmek ve doğru görmektir.⁴ Ortaya konan bu anlamlarıyla ele alındığında iman; güven vermek, düşmandan emin olmak, güven duymak, itaat etmek, teslim olmak ve şeriati tüm yönleriyle kabul etmek demektir.⁵ İstilahî olarak;

1 Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur’ân* (Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, ts.), 32.

2 Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Kahire: Dâru'l Maarif, ts.), 1/140.

3 Ebü'l-Hasan el-Eş’arî, *Kitabu'l-Luma’ fi’r-reddi alâ ehli’z-zeygi ve’l-bida’*, thk. Ğurâbe Hammûde (Kahire: Matbatu Mısır Şirketi Musâheme Mısrıyye, 1955), 123.

4 Sa’duddîn Mes’ûd b. Fahriddîn Ömer et-Taftâzânî, *Şerhu ‘Akâidi’n-Nesefiyye* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, 2014), 113.

5 Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş (Beyrut: Müessestü’r-Risâle, 1998), 212; Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît* (Beyrut: Müessestü’r-Risâle, 2005), 1176.

nebilere inanmak, itaat etmek ve din adına söyledikleri ve emrettikleri kaide-leri tasdik ederek, onlara teslim olmak anlamına gelir.⁶

İmanla ilgili irdeleyeceğimiz taklid ise; “argümanından bihaber olacak şekilde başkasının fikirlerini, söylediklerini ve davranışlarını olduğu gibi tekrarlamak, peşinden gitmek ve itaat etmektir.⁷ Taklidi yapan kişiye mukallid denir. Bu bağlamıyla mukallid; aklî ve naklî burhan aramaksızın birinden duyduğu söylem veya gördüğü davranışın doğruluğuna inanan kişidir.⁸ Kelâm ekollerinde mukallidin imanı, nazar ve istidlâlî terk etmesinden dolayı eksik kabul edilmiştir. Dolayısıyla usûlü’-d-dinde taklid, genel olarak caiz görülmemiştir.⁹ Mukallidin günahkâr olduğu noktasında fikir birliği olsa da imanının sıhhati ve geçerliliği noktasında farklı görüşler sergilenmiştir.¹⁰ Bu meseleyle ilgili farklı görüşleri üç grupta ele alabiliriz. Birinci gruptaki âlimler, nazar ve istidlâlî imanın geçerli olması için zorunlu kabul etmiş, düşünme, araştırma ve dayanak olmadan kabul edilen imanın geçerli olmadığını söylemişlerdir. Zira onlara göre imanın tam ve kusursuz bir şekilde geçerli olmasının temel şartı, nazar ve istidlâldir. İkinci gruptaki âlimler, “Allah’ın varlığını kabul ve O’na ortaklık olasılığını red noktasında sadece taklid de olsa yeterlidir” fikrini savunmaktadır. Öyle ki bu guruptakilerden bazıları, Tanrı’nın varlığını ispatta argüman getirmenin caiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu düşünceleri kabul edenlerin temel argümanı, kelâm ilmiyle ilgilenmenin iyi olmadığına yönelik kabuldür. Üçüncü gruptaki âlimler, mukallidin imanının sahih olduğunu kabul eder. Ancak onlara göre insan, kendisini imana götüren merhalede düşünme, sorgulama ve delilden yola çıkmayı bıraktığı için günahkârdır.¹¹

Kelâm ekollerinin taklidî iman görüşlerine baktığımızda ise Mu’tezile taklidi; herhangi bir delil getirilmesini istemeksizin başkasının fikrinin kabul edilmesi olduğunu söyler. Bu yöntemin bilgiye ulaşmada bir araç olamayacağını savunan Mu’tezile, taklit yoluyla elde edilen imanın geçerli olmadığını

6 Râğîb el-İsfahânî, *Mufradetü el-fâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan Davudî (Beyrut: Dâru’s-Semiye, 2009), 32; Muhammed b. Ebû Bekr Bâkîllânî, *el-İnsâf*, thk. Muhammed Zâhîd el-Kevserî (Kahire: Mektebetü’l-Ezheriyyetu li’t-Turasi, 2000), 55; Muhammed b. Ebû Bekr Bâkîllânî, *Kitâbu Temhîdî’l-Evâilî ve Talhîsî’-d-Delâil*, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetu Kütübî’s-Sekâfiyye, 1987), 930.

7 Tefvik Yücedoğru, “Mukallidin İmanı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2005), 23.

8 Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, thk. İbrahim Ebyar (Beyrut: Dâru’l-Edyân li-Türâs, 1982), 72; Hatice Arpağuş, “İman Bağlamında Kelamda Taklid ve Mukallid (Gazzâlî Örneği)”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/1 (24 Ocak 2009), 124.

9 Yücedoğru, “Mukallidin İmanı”, 25.

10 Recep Ardoğan, “Taklidî İmanın Geçerliliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/2 (2009), 41.

11 Kamil Güneş, “Eş’arî’de Mukallidin İmanı”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2007), 10.

da öne sürer.¹² Mu'tezile'ye göre insanlar zahid olanları taklid etse de böyle bir taklid geçersizdir. Çünkü onlara göre zühd ve inziva hak yolda olmanın alameti değildir. Bununla beraber, çoğunluğun da taklid edilmesini kabul etmez. Çünkü onlara göre azınlık batıl yolda olmanın alameti olmadığı gibi çoğunluk da hak yol üzere olmanın alameti değildir. Kur'ân-ı Kerim'de "Onların çoğu bilmezler" (Duhan, 44/39), "Kullarımdan hakkıyla şükredenler azdır" (Sebe, 34/13) âyetleri bunun göstergesidir. Mu'tezile'ye göre taklidin geçersiz olmasının en mühim delillerinden bir tanesi de taklid edilen şahsın itikâd noktasında yanlışlardan ve cahillikten emin olmamasıdır.¹³ Ancak Mu'tezile bu noktada Hz. Peygambere uymayı diğer insanlara uymaktan ayırır ve bunun taklid olmadığını belirtir. Onlara göre taklid başkasının görüşünü akli veya nakli bir delile dayandırmadan kabullenmek demektir. Hâlbuki Hz. Peygamber'in sözünün kabul edilmesinin sebebi ondan muciz bir bilginin ortaya çıkmasıdır.¹⁴ Ezcümle Mu'tezile, insan aklının iyi ve kötüyü kavrayabilecek kapasitede olmasından dolayı tahkikî imana ulaşılmasının bir zorunluluk olduğunu söyler ve mukallidin imanını geçerli görmez.¹⁵

Eş'arî (ö. 324/935-36), taklitle inanana mutlak manada mümin adını vermese de müşrik ve kafir olmadığını da söyler. Ona göre küfür, tevhid ve nübüvvetin bir arada bulunamayacağı kavramlardır. Eş'arî'nin iman hakkındaki bu görüşleri, âlimler tarafından yorumlanmış ve o'nun bu söylemlerinden taklid edenin mümin olmadığı şeklinde bir anlamın çıkmayacağı çıkarımı yapılmıştır. Alimlere göre bu görüşte Eş'arî'nin kast ettiği şey; imanın tam anlamıyla gerçekleşmediğidir.¹⁶ Bu görüşe destek mahiyetinde Eş'arî, delaleti iyi olsun veya olmasın, âlemin yaratıcısının birliği ve nübüvvetin doğruluğu meselesinde bazı hüccetleri bilmedikçe kişinin tam anlamıyla mümin sayılmayacağını iddia etmiştir.¹⁷

Eş'arî kelâm ekolünün taklid edenin imanı hususunda takındığı tutum ve ortaya koymuş olduğu tavır yeknesak değildir. Onlara göre, bir kişi dinin temel esaslarına delillerini bilmeksizin taklid yoluyla iman ederse onun genel durumuna bakılır. Şayet böyle bir durumda olan kimse hala zihninde bazı şüpheler taşıyorsa ve bu şüphelerden uzaklaşma gibi bir çaba göstermiyor da

12 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1996), 60-64.

13 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 60-64.

14 Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 60-64; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, thk. Tavit Tefkîk - Zeyd Siad (Kahire: el-Müessesetü'l-Mısıriyyetü'l-Amme, ts.), 12/124.

15 Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 12/137-138.

16 Eyüp Said Kaya, "Taklid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/461-465; Güneş, "Eş'arî de Mukallidin İmanı", 12.

17 Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Kitâbu usûli'd-dîn*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 281.

“benim imanıma bu tür şüphelerin zarar vereceğini düşünmüyorum” tarzında bir söylemde bulunuyorsa, bunun imanı konusunda Eş’arî âlimlerinin ihtilaf ettiklerini görmekteyiz. Fakat genel olarak dinin temel esaslarını öğrenmeye ve bilmeye götüren akli temellendirmeleri terk etmesinden dolayı günahkâr olsa da mümin olarak kabul edilir. Eğer kişi, bu hal üzere vefat ederse onun azabının sonsuz olmayacağına, Allah’ın o kişiye rahmet edileceğine ve sonunda cennete gireceğine dair bir yargıya varılmıştır.¹⁸

Mâtürîdî kelâm ekolü, zuhur ettiği coğrafi konum itibarıyla taklidî iman hususunda tüm İslâmî mezheplerden daha ılımlı bir tutum ortaya koymuştur. Bu ekolün kendisini nispet ettiği Ebû Hanife’den; “mukallidin imanı geçerlidir, fakat istidlâlî terk etmesi sebebiyle günahkârdır” söylemi aktarılır. İmanı tasdikten ibaret olarak gören Mâtürîdî (ö. 333/944) de tasdik edenin iman etmiş olacağını ifade eder.¹⁹ O, insan aklının iyi-kötü ve olan her şeyi bildiğini ve imanın vücûbiyeti anladığını söyler. Eğer kişi nazar ile akli temellendirmelerde bulunabilecek bir seviyedeysen bu kişinin Allah’ı bilmesinin vacip olduğunu savunur.²⁰ Her ne kadar ekol içerisindeki âlimler arasında farklı fikirler söz konusu olsa da Mâtürîdî kelâmcıları her insanın az da olsa nazar ve istidlâl yapabilecek kabiliyette olduğunu belirtmiş, istidlâl ve nazarda bulunmayanları sorumlu kabul etmişlerdir.²¹

Kelâm literatüründe taklidî iman ile ilgili verdiğimiz bu ön bilgilerden sonra şimdi de meselenin bilimsel yönünü incelemeye geçeceğiz. Bu bağlamda, insanın biyolojik yapısını temel alarak, Kelâm ekollerinin taklid konusundaki görüşlerinin biyolojik bir temeli olup olmadığını araştıracağız.

2. Tahkikin Bilişsel Süreci Olarak Nazar ve İstidlâl Kesinliği Üzerine Değersel Bir Kritik

Müslüman kelâmcılara göre, argümanlara, bilgiye, araştırmaya, düşünme ve kavramaya dayalı iman tahkikî iman olarak isimlendirilir.²² Tahkik kelime

18 Yücedoğru, “Mukallidin İmanı”, 31; Kaya, “Taklid”, 39/461-465.

19 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 574; Yücedoğru, “Mukallidin İmanı”, 32; Tevfik Yücedoğru, *Din, İmân ve İslâm’a Dair* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 62-63.

20 Ebû Muhammed Nüreddin es-Sâbûnî, *Kitâbu'l-Bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*, thk. Fethullah Huleyf (Mısır: Dâru'l-Maarif, 1969), 150-151.

21 Abdullah Demir, “Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Mukallidin İmanı”, *Diyanet İlmî Dergi* 44/2 (2008), 43-44.

22 Mustafa Ünverdi, *İmanda Taklid ve Tahkik* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 39.

olarak, tefekkür, nazar, istidlâl ve akli kullanmak suretiyle bir meselenin delilleri üzerinde derin tefekkür etmektir.²³ İmanda nazar ve akli temellendirmenin amacı, akılda bulunan düşünceler arasında çeşitli bağlantılar kurma ve bu bağlantılar aracılığıyla bilinenler yelpazesini genişletmektir.²⁴ Kelâm alimleri, taklid ile uyuma arasındaki tek farkın delilin bilinmesi olduğunu belirtir. Diğer bir ifadeyle uyum delilin ikame edildiği yönünde amel etmek iken taklid, kanıtla ispatlanamayan ameldir.²⁵ Dolayısıyla imanda taklid konusunun odak noktası, nazar ve istidlâl üzerine kurulmuştur. Nazar düşünmek, sorgulamak veya bir şey hakkında derin düşüncelere dalmak, bilinmeyi elde etmek için bilinenleri belli bir düzen ve kaideye göre sıralamak manalarında kullanılır. İstidlâl ise ispat edilmek istenen şey hakkında akıl yürütüp delil ortaya koymak, düşünerek hüküm vermek anlamında hükmün delilini ortaya koymaktır.²⁶ Kelâm ekollerinin çoğunluğuna göre nazar ve istidlâl ile temellendirme, imanun tam olmasının olmazsa olmaz şartları arasındayken, İmam Eş'arî'ye göre ise imanun sıhhatindedir.²⁷ Yani genel olarak taklid, nazar ve istidlâl'e dayanmaması itibarıyla kabul görmemiştir.²⁸ Çünkü bir fikri taklid seviyesinden bilgi seviyesine çıkaracak deliller ancak nazar ve istidlâl'e elde edilir.²⁹

Eş'arî ve Mâtürîdîler başta olmak üzere kelâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, imana ulaşmakta nazar ve istidlâl'i vacip görürler.³⁰ Nazar ve istidlâl için zamanı geciktirmek, ileriye ertelemek, İmam Eş'arî'ye göre doğru ve geçerli değildir. Akıllı ve bâliğ bir kişiye imana ulaşma yolunda akli temellendirmede bulunma, bulûğa erdiği ilk andan itibaren vaciptir. Konuyu herhangi bir surette ertelemek, geciktirmek, beklemeye almak kabul edilemez ve mazur görülemez.³¹ Erken dönem Eş'arî âlimlerinden Cüveynî (ö. 478/1085), bâliğ olan kişinin üzerine ilk zorunlu ve vacip olan şeyin, âlemin yaratılmış

23 Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 206; Süleyman Yavuzer, "Tahkiki ve Taklidi İman Perspektifinde Mü'min Kişilik", *Van İlahiyat Dergisi* 10/16 (15 Haziran 2022), 55.

24 Mustafa Yıldız, "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Metafizik Bilgiye Ulaşmanın Yolu Olarak Nazar ve İstidlâl", *Kader* 21/1 (30 Haziran 2023), 143.

25 Taha Abdurrahman, *Dini Amel ve Aklin Yenilenmesi*, çev. Mehmet Emin Güleçyüz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2022), 119.

26 Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, 34; Yıldız, "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Metafizik Bilgiye Ulaşmanın Yolu Olarak Nazar ve İstidlâl", 143.

27 Arpağuş, "İman Bağlamında Kelamda Taklid ve Mukallid (Gazzâlî Örneği)", 125.

28 Hasan Kurt, "Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi", *Gümüüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2012), 11.

29 Yıldız, "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Metafizik Bilgiye Ulaşmanın Yolu Olarak Nazar ve İstidlâl", 144.

30 Ardoğan, "Taklidi İmanın Geçerliliği", 46.

31 Muhammed b. Hasan İbn Fûrek, *Mücerredü makâlati's-Şeyh Ebi'l Hasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gimaret (Beyrut: Dârul-Meşriik, 1987), 33.

olduğunu ve bunun da bir yaratıcısının olduğu düşüncesine ulaşmak olduğunu belirterek, nazar ve istidlâlın zorunluluğuna vurgu yapar.³² Ebu'l-Muîn en-Neseî (ö. 508/1115) de, akli temellendirmelerde bulunmaksızın, iman esaslarına inanan kişinin imanını ümitsizlik, çaresizlik ve azap anında iman edenin imanı gibi faydasız görür.³³

Nazar ve istidlâl üzerine kurulan tahkikî imanda beklenen sonuç, Allah'ın varlığı, birliği ve her şeyiyle mutlak bir yaratıcıya ulaşmadaki akli ve mantiki çıkarımdır. Ancak nazar ve istidlâlde elde edilen bütün argümanlar, Allah'ın varlığına olan inancı haklı, doğru ve makul göstermek için insan öğreninin büyük ve samimi gayretini göstermesi bakımından önemli olsa da ampirik bir sonuç veya mantiki bir çıkarım getirmediği bir gerçektir.³⁴ İnatçı birinin, Allah'ın varlığını ispat eden doğru bir burhana erişmesi halinde bile yokluğa inanmaktaki ısrarına hiçbir şey engel olamaz. Çünkü nazar, uluhiyete yaklaşma yollarında eyleme geçmeye zorunlu olarak sevk etmez.³⁵ Öyle ki sonsuz irade, sonsuz bilgi, sonsuz kudret vb. niteliklerle âlemi yaratan bir yaratıcı Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için geliştirilmiş olan teistik argümanların karşısında, böyle bir yaratıcı varlığın olmadığını temellendirmeyi hedefleyen inanç karşıtı ateistik argümanlar da bulunmaktadır. Gerek inanç yanlısı teistik ve gerekse de inanç karşıtı ateistik argümanlardan hiçbiri, ulaşılan sonuçlar itibarıyla net ve kesin olup da tenkite uğramaktan kurtulamamıştır. Teistik ve anti-teistik argümanları, bu argümanlara yöneltilen eleştirilerle birlikte ayrı ayrı ele alıp tahlil etmek makalemizin mevcut konusunu ve sınırlarını aşar. Bu meseleden ziyade odaklanmak istediğimiz asıl konu, inanç yanlısı teistik argümanlar kadar, inkâr tutumunu savunmak için ortaya konmuş inanç karşıtı ateistik argümanların olduğudur. Bu argümanlar tüm insanlar tarafından ortak bir kanaatle kabul edilmiyor ve birtakım tenkitlere her zaman maruz kalabiliyorsa, bilgide bulunması gereken kesinlikten ve tüm insanlar üzerinde bağlayıcı bir tesiri olan tarafsız yeterlilikten yoksundur.³⁶ Bu bilgilerden hareket ettiğimizde kelâm ekollerinin imanı bilişsel sürece indirgeyen yaklaşımlarının olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi de bu yaklaşımları modern bilimdeki ayna nöronlar ve öğrenme kuramları açısından tahlil etmeye çalışalım.

32 Ebü'l-Meâîf el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavâitü'l-edille fî usûli'li'tikâd*, thk. Es'ad Temim (Beirut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1992), 14.

33 Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1993), 1/39.

34 İbrahim Coşkun, *Ateizm ve İslam Kelami Açından Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 196.

35 Abdurrahman, *Dini Amel ve Aklın Yenilenmesi*, 42.

36 İsmail Çetin, "İman ve İnkârın Rasyonel Değeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002), 95-96.

3. Taklidin Nörobiyolojik Temeli: Ayna Nöronlar

Beyin aracılığıyla zihin ve vücut arasındaki etkileşimi belirlemek, şimdi daha önce hiç olmadığı kadar kolaylaştı. Öyle ki duyguların alanı, yeni yüzyılda farklı perspektiflerle nörobilim üzerinden inşa edilecektir.³⁷ Bu düşüncenin temelinde nörofizyolojik deneylerden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Çünkü bireylerin başka bir birey tarafından yapılan bir eylemi gözlemlediklerinde motor kortekslerinin, açık bir motor aktivite olmaksızın aktif hale geldiğini gösteren nöronlar keşfedildi.³⁸ Herhangi bir motor aktivite olmadan motor korteksi aktif eden nöronlara ayna nöronlar isimlendirilmesi yapıldı. 1990'ların başındaki keşiflerinden bu yana, onlar için önerilen çok çeşitli fonksiyonel rolleri yansıtarak sinirbilimsel tartışmaların merkezinde yer aldı.³⁹ Bu mekanizma eylemden niyet anlamaya, taklid etmeye ve bazı sosyal bilişsel yönlerle kadar bir dizi bilişsel yeteneğe nörofizyolojik bir açıklama sunma olanağı sağladığı için büyük ilgi gördü.⁴⁰

Ayna nöronlar, Giacomo Rizzolatti liderliğinde İtalya'daki Parma Üniversitesi'nden bir grup bilim insanı tarafından keşfedildi. Bu nöron topluluğun, bir insan tarafından yapılan eylemin izlenmesi sonucu aktive olduğu tespit edildi.⁴¹ İlk olarak makak maymunlarının ventral premotor korteksinde (alan F5) ve daha sonra inferior parietal lobulunda (alan PFG) bulunmuşlardır. Rizzolatti ve ekibi, bir hareket gerçekleştirdiğinde ve gözlemlendiğinde ateşlendikleri için bu nöronlara "ayna nöronlar" adını verdiler ve bunların beynimizdeki bir eyleme tepki verdiklerini ortaya koyarak, bir eylemin motor temsilini oluşturduklarını düşündüler.⁴² Ayna nöronlar teorisine göre bir hareketi izlemek, hareketi bizzat yapmakla aynı sinir yolunu tetiklemektedir.⁴³ Bu nöronların diğer bir önemli özelliği, beyinde yalnızca başkalarının eylemlerine cevap vermek için çalışmalarıdır. Yani sadece birey diğerinin davranışlarını

37 Richard J. Davidson vd., "Emotion, Plasticity, Context, and Regulation: Perspectives from Affective Neuroscience", *Psychological Bulletin* 126/6 (Kasım 2000), 904; Richard L. Bryck - Philip A. Fisher, "Training the Brain: Practical Applications of Neural Plasticity from the Intersection of Cognitive Neuroscience, Developmental Psychology, and Prevention Science", *American Psychologist* 67/2 (2012), 88.

38 Giacomo Rizzolatti - Laila Craighero, "The Mirror-Neuron System", *Annual Review of Neuroscience* 27/1 (21 Temmuz 2004), 174.

39 A. Kraskov vd., "Corticospinal Mirror Neurons", *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369/1644 (2014), 1; G. Rizzolatti - M. Fabbri-Destro, "Mirror Neuron Mechanism", *Encyclopedia of Behavioral Neuroscience* (Elsevier, 2010), 240-249.

40 Rizzolatti - Fabbri-Destro, "Mirror Neuron Mechanism", 240.

41 Emre Hari vd., "Ayna Nöron Sistemi ve Fonksiyonlarına Klinik Yaklaşım", *Journal of Istanbul Faculty of Medicine* 84/3 (31 Temmuz 2021), 430.

42 Luis Gómez Chova vd., *Inted 2013* (Valencia: Iated, 2013), 41; John E. Dowling, *Beyni Anlamak*, çev. Filiz Bolat (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 335-336.

43 Loretta Graziona Breuning, *Mutlu Beyin*, çev. Ebrar Güldemler (İstanbul: Aganta, 2018), 67.

izlerken harekete geçerler. Ortaya konulan bu bilimsel bilginin konumuz açısından en önemli katkısı, insan beyninin özünde türdeşlerini taklit etmeye yönelik bir programlamaya sahip olduğunu ortaya koymasındadır.⁴⁴

Ayna nöronlarla ilgili çalışmalarına devam eden Rizzolatti ve arkadaşları, 2004 yılında ayna nöronların işlevsel rolüne ilişkin iki hipotez sunmuş ve bunların eylemle birlikte niyeti de anlama için temel oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yeni bulgular, insanları bilinçli ve bilinçsiz olarak diğer insanların vücut dilini, yüz ifadelerini ve duygularını yansıtmaya teşvik ettiğini göstermektedir.⁴⁵ Ayna nöronlarının benzersiz özelliği, hareketi gerçekleştirme ve hareketi gözlemeleme eylemlerini birleştirmeleridir. İnsanlarda, ayna nöronların yalnızca bir eylemin fiziksel yönlerini değil, aynı zamanda muhtemelen limbik sistem⁴⁶ veya medial prefrontal korteks⁴⁷ gibi diğer beyin bölgeleriyle karşılıklı bağlantılar yoluyla bu eylemi motive eden altta yatan niyetleri, düşünceleri ve duyguları da temsil edecek şekilde evrimleştiği tahmin edilmektedir.⁴⁸ Bu bağlamda taklid ile yeni becerilerin öğrenimi ve diğer insanların eylemi yapmadaki nedenini, niyetleri ile amaçlarını anlama konusunda rol oynarlar.⁴⁹ Yani insanların, gözlemedikleri hareketleri kendi beyinlerinde benzeterek, başkalarının eylemlerinin arkasındaki amacı ve anlamı anlamalarına yardımcı olurlar.⁵⁰ Bilimsel literatürde geçmiş ve son dönemde yapılan birçok bilimsel çalışma ayna nöronların; öğrenme, iletişim, empati, taklid gibi sosyal işlevlerde ve diğer bireylerin hareketlerinin fiziksel bileşenleri, arkasındaki hedef, niyet ve emosyonel süreçlerin ortaya konmasında büyük bir rol oynadığını ileri sürmektedir.⁵¹ Dolayısıyla Ayna nöronların kişiler arası

44 Kevin Simler - Robin Hanson, *Beyindeki Fil*, çev. Feride Nagehan Öztürk (İstanbul: Nova Kitap, 2021), 102-103.

45 Daniel Mara, "The Function of Mirror Neurons in the Learning Process", *MATEC Web of Conferences* 121 (2017), 3; Marco Iacoboni vd., "Grasping the Intentions of Others with One's Own Mirror Neuron System", *PLoS Biology* 3/3 (22 Şubat 2005), 530; Gómez Chova vd., *Inted* 2013, 41.

46 Limbik sistem, beynimizin derinliklerinde yer alan ve duygusal tepkiler, hafıza, motivasyon gibi birçok temel işlevi düzenleyen bir yapılar kompleksidir.

47 Prefrontal korteks veya daha genel olarak "ön beyin", insanı diğer canlılardan ayıran işlevlerin kontrol edildiği en önemli beyin alanıdır. Bu beyin bölgesi kişiliğinizi ve toplum içinde nasıl davranacağınızı kontrol eden sinir devrelerini içerir.

48 Lindsay M. Oberman vd., "The Human Mirror Neuron System: A Link Between Action Observation and Social Skills", *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 2/1 (Mart 2007), 62.

49 Allan Pablo Lameira vd., "Neurônios Espelho", *Psicologia USP* 17/4 (2006), 124-125; Vittorio Gallese, "Mirror Neurons and The Neural Exploitation Hypothesis: From Embodied Simulation to Social Cognition", *Mirror Neuron Systems*, ed. Jaime A. Pineda (Totowa, NJ: Humana Press, 2009), 1698.

50 Vittorio Caggiano vd., "Mirror Neurons Encode the Subjective Value of an Observed Action", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109/29 (17 Temmuz 2012), 11849.

51 Hari vd., "Ayna Nöron Sistemi ve Fonksiyonlarına Klinik Yaklaşım", 433; Vittorio Gallese vd., "Action Recognition in the Premotor Cortex", *Brain* 119/2 (1996), 3.

ilişkilerde ve sosyal etkileşimde çok önemli bir rol oynadığına inanılmaktadır.⁵²

Ayna nöronlar konusunu bir örneklem üzerinden açıklayarak anlaşılır hale getirmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Örneğin bilim insanı ve nörolog olan Wicker ve arkadaşları koku duyusunun aynalanışını analiz etmeye çalıştıkları fMRI çalışmalarında; tiksindirici kokuyu deneyimleyen ve kötü kokudan tiksinen bir kişinin video görüntüsünü izleyen kişilerin beyinlerinde ortak olarak insular bölgede⁵³ işlev artışı olduğunu tespit etmişlerdir. Yani kişiler kokuyu deneyimlemeseler de “sanki” aynı kokuyu alıyormuş gibi duymasıklarını düşündüren ortak beyin bölgelerinde aktivite gözlemlenmiştir. Aynı bulgular nötral koku ve zevk alınan koku için gösterilemese de; empatinin biyolojik olarak da deneyimlenen bir süreç olduğuna dair mühim deliller ortaya koymuştur.⁵⁴ Kokuyla birlikte ses algısı ile etkinleştirilebildiklerinden bu temsilde işitsel erişime sahip olduklarına inanılmaktadır.⁵⁵ Hatta son araştırmalar, ayna nöronların yalnızca bir eylemi bilinçli olarak gözlemleyip gerçekleştirdiğimiz zaman değil, aynı zamanda bilinçsizce diğer insanların davranışlarını fark ettiğimizde ve -bilinçli ya da bilinçsiz olarak- onların duygularının farkına vardığımızda da harekete geçtiğini göstermiştir. Örneğin bireylerin, parmak kesildiğinde hissedilen acı gibi fiziksel hisler hissettiklerinde ve başkalarının kendilerine benzer şekilde zarar verdiğini izledikleri zaman aynı tepkiyi gösterdikleri kaydedilmiştir.⁵⁶ Yani ayna nöronlar, mutluluk, korku ve tiksinti gibi duyguları da aktarabiliyor gibi görünmektedirler. Ayrıca yüz ifadelerimiz ve beden dilimiz üzerinde de etkilidirler. Hiç düşünmeden, yaklaşan birinin gülümsemesine karşılık veririz, karşımızdaki kişi bacak üstüne bacak attığında bizde bacak üstüne bacak atarız, başka birinin güldüğü veya esnediğini gördüğümüzde güler veya esneriz.⁵⁷

Ayna nöronlar nörobilim alanında çığır açan bir keşfi temsil eder.⁵⁸ Çünkü bu ayna mekanizmasının keşfi, bireylerin eylemlerini, niyetlerini ve duygula-

52 Mara, “The Function of Mirror Neurons in the Learning Process”, 3; Iacoboni vd., “Grasping the Intentions of Others with One’s Own Mirror Neuron System”, 530; Gómez Chova vd., *Inted* 2013, 41.

53 İnsular lob, beynin dış yüzeyinde görünen ön lob, paryetal lob, arka lob ve şakak loblarının altında ve içinde konumlanmış ve ancak diğer loblar aralanınca görünebilen lobudur. Kalbin atış düzeni, koku ve tat duyularımızda, hafıza gibi işlevlerde önemli görevleri vardır. Diğer ilgili loblarla birlikte konuşma üzerinde de görevleri olduğu biliniyor.

54 Kürşat Altınbaş vd., “Empatinin Biyolojik Yönleri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2/1 (01 Mart 2010), 19-20.

55 Gómez Chova vd., *Inted* 2013, 41.

56 Christian Keysers - Valeria Gazzola, “Unifying Social Cognition”, *Mirror Neuron Systems*, ed. Jaime A. Pineda (Totowa, NJ: Humana Press, 2009), 23-24.

57 Gómez Chova vd., *Inted* 2013, 42.

58 Elisabetta Farina vd., “Mirror Neurons and Their Relationship with Neurodegenerative Disorders”, *Journal of Neuroscience Research* 98/6 (Haziran 2020), 1071.

rını nasıl anladığımız üzerindeki görüşlerimizi kökten değiştirdi. Böylece bilişsel sinirbilimden sosyoloji ve felsefeye kadar uzanan bir yelpazede derin etkiler yarattı.⁵⁹ Çünkü varoluşsal durumumuzu ve diğerleriyle ilişkimizi anlama konusunda özelleşmiş gibi görünen biyolojik yapıya sahip olduğumuzu ortaya koydu. Öyle ki biyolojik olarak birbirimize derinlemesine bağlı olmak üzere tasarlandığımızı gösterdiler. Bu, birbirimizin dünyalarından nasıl pay aldığımızla ilgilenenler için küçümsenmeyecek bir keşif olarak kabul edildi.⁶⁰ Beraber yaşadığımız insanlarla bir süre sonra düşünce biçimimiz benzemeye başlar.⁶¹ İnsanların bir süre sonra birlikte zaman geçirdiği kişilerin zihin modeline bürünmesi de ayna nöronların etkinliğini açık bir şekilde gösterir niteliktedir. Eylemleri ve niyetleri anlamının yanı sıra eylemleri taklid etmenin de temeli olan ayna nöronlar, insanların taklid yoluyla öğrenmesini sağlar. Gözlemlenen bir eylem ilgimizi tetiklediğinde, motive oluruz ve onu taklid etmemiz söylendiğinde veya planladığımızda, ayna nöronların yoğun bir reaksiyonu meydana gelir ve bu da yeni bilgi ve beceriler edinme yeteneğimizi artırır.⁶²

2000'li yıllarda motor hafıza, taklitle öğrenme ve yeni motor yeteneklerinin kazanılmasıyla ayna nöron sisteminin ilişkili olduğunu öne süren farklı çalışmalar yapılmıştır.⁶³ Bu durum, aslında ayna nöron sisteminin biliş ve eylem arasında bir çeşit köprü vazifesi gördüğünü düşündürmektedir.⁶⁴ Birçok bilimsel yayın, diğer önemli nörobilim bulgularıyla birlikte, ayna nöronların öğretim kalitesini iyileştirmeye katkı sağlayabileceğini öne sürmektedir. Bilişsel taklid ve taklid mekanizmalarını içeren öğretim metotlarının klasik yöntemlere göre çok daha etkili olduğu belirtilmiştir.⁶⁵

Ayna nöronlar sayesinde hayatımızın erken dönemlerinden itibaren, gülümsemeyi, yemeyi, ailelerimizin ve gruplarımızın geleneklerini, kurallarını ve adetlerini benimsemeyi öğreniriz. Bu, başkalarının gördüğünü ve hissettiğini görerek ve hissederek öğrenme biçimidir. Bir çocuk bir eylemi gözlemlediğinde, ayna nöronlar aktive olur ve sanki o eylemi kendisi gerçekleştirmiş gibi yeni nöral bağlantılar oluşturur. Ayna nöronların etkin çalışması her

59 Giacomo Rizzolatti vd., "Mirror Neurons and Their Clinical Relevance", *Nature Clinical Practice Neurology* 5/1 (Ocak 2009), 33.

60 David D. Franks - Jeff Davis, "Critique and Refinement of the Neurosociology of Mirror Neurons", *Advances in Group Processes*, ed. Will Kalkhoff vd. (Emerald Group Publishing Limited, 2012), 29/88.

61 Mert İnan, "Beyin Nedir?"den "Yaşam Nedir"e: Bir Hayat Serüveni *Türker Kılıç* (İstanbul: Epsilon, 2021), 149.

62 Gómez Chova vd., *Inted* 2013, 43.

63 Hari vd., "Ayna Nöron Sistemi ve Fonksiyonlarına Klinik Yaklaşım", 433; Farina vd., "Mirror Neurons and Their Relationship with Neurodegenerative Disorders", 1071.

64 Hari vd., "Ayna Nöron Sistemi ve Fonksiyonlarına Klinik Yaklaşım", 433.

65 Marta Fabiańska vd., "The Role of Mirror Neurons in Cognitive and Social Functioning", *Pomeranian Journal of Life Sciences* 66/4 (01 Aralık 2020), 39.

alandaki mükemmel bir gelişime, daha yüksek duygusal zekaya ve daha yüksek bir empati düzeyine yol açar.⁶⁶

Ayna nöronlar açısından en temel dinamik görme duyusudur. Görme fiili bize öylesine doğal ve basit gelir ki, sürecin arka planında rol oynayan komplekeyi takdir etmek oldukça zordur. İnsan beyninin neredeyse yaklaşık üçte birinin görmeye ayrılmış olması bu açıdan bize şaşırtıcı gelecektir. Gözlere doğru hücum eden milyarlarca fotona net bir değerlendirme getirebilmek için beynin tasavvur edilemeyecek seviyede büyük bir işin ve yükün altından kalkması gerekmektedir.⁶⁷ Beyin, belirli şartlarda belirli bir işi yapmaya adapte olmamız durumunda neler olacağını içsel simülasyonunu gerçekleştirir.⁶⁸ Simülasyon 'yüksek seviye' ve 'düşük seviye' zihin okumada önemli bir rol oynar.⁶⁹ Bu içsel modeller motor işlevleri üzerinde rol oynamanın ötesinde bilinçli algıların da temelinde yatar. Algı, sadece verileri hiyerarşik bir düzene göre toplamak amacını değil, aynı zamanda beklentileri genel duygusal verilerle eşleştirmek temelini taşır.⁷⁰ Bu çerçevede Antonio R. Damasio beden, fiziksel durumlarınca ortaya çıkan davranış, duygu ve karar verme süreçlerini bir şekilde yönlendirdiği varsayımında bulunur. İnsan bedeninin genel durumu, dış dünyada meydana gelen olayların neticeleriyle ilgilidir. Buna göre fiziksel durumlar, davranışa yön verebilecek önsezileri bize iletme rolünü oynar. Yani bilinç dışı bilinçten önce atakta bulunarak durumu bize kavratmaktadır.⁷¹

Sonuç olarak, beyin yapısı beklenmedik derecede geniş bir deneyimsel faktöre tepki olarak sürekli değişmektedir.⁷² Ayna nöronlar, bilişsel fonksiyonlarımızın yerine getirilmesinde ve yönlendirilmesinde de büyük bir role sahiptir. Ayna nöronlarla ilgili verdiğimiz bu bilgilerden sonra imanın vuku bulmasında rol oynadığı muhtemel olan öğrenme kuramları üzerinde de durmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

66 Mara, "The Function of Mirror Neurons in the Learning Process", 3.

67 David Eagleman, *Incognito: Beynin Gizli Hayatı*, çev. Zeynep Arik Tozar (İstanbul: Domingo Yayınevi, 2023), 22-23.

68 Shaun Gallagher, "Neural Simulation and Social Cognition", *Mirror Neuron Systems*, ed. Jaime A. Pineda (Totowa, NJ: Humana Press, 2009), 357.

69 Alvin I. Goldman, "Mirroring, Mindreading, and Simulation", *Mirror Neuron Systems*, ed. Jaime A. Pineda (Totowa, NJ: Humana Press, 2009), 327.

70 Eagleman, *Incognito*, 49.

71 Antonio R. Damasio, *Descartes'in Yanıtı: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*, çev. Bahar Atlamaz - Osman Deniztekin (İstanbul: Varlık Yayınları, 1999), 233-234; Eagleman, *Incognito*, 68.

72 Bryan Kolb vd., "Brain Plasticity and Behavior", *Current Directions in Psychological Science* 12/1 (2003), 4.

4. Bir Sosyal Öğrenme Kuramı Olarak: Taklid

İnsanların etkileşim ve iletişim yoluyla gözlemleyerek ve rol model olarak birbirlerinden bir şeyler öğrenebildiği fikri, Antik Yunan düşünürlerinden Platon ve Aristoteles'e kadar dayandırılmaktadır. O dönemin bu büyük düşünürleri eğitimin, model alma ve gözlem yapma şeklinde örneklem ve modellerle bireylere davranışlar sunulması ve kazandırılması olduğunu ifade ederek, gözlem ve etkileşimin öğrenme sürecinde oynadığı role atıfta bulunmuşlardır.⁷³ Ancak sosyal öğrenme kuramının sistematik bir biçimde ilk kez 1947 yılında Julian Rotter tarafından geliştirildiğini görmekteyiz.⁷⁴ Bununla birlikte konuya ilişkin ilk kuram John Dewey tarafından geliştirilmiştir. John Dewey'e göre insan kendi çevresindeki sosyal etkileşimler yoluyla düşüncelerini ve davranışlarını meydana getirir ve geliştirir. Dewey'in bu düşüncesini daha sonra destekleyen ve geliştiren isim Vygotsky olmuştur. Bilişsel gelişimin, öncelikle olgunlaşmadan değil çevresel faktörlerden, sosyal ve kültürel etkileşimler sonucunda gerçekleştiğini söyleyen Vygotsky, bu noktada Dewey'i referans almıştır. Vygotsky, bu konuda öncelikli olan bilincin sosyal bir boyut taşıdığını vurgularken, bireysel boyutun davranış gerçekleştirme sürecinde ikincil derecede olduğunu ifade eder.⁷⁵

Son dönemde ortaya konan ve psikoloji sahasında bayağı popüler olan öğrenme modellerinden biri de Albert Bandura'nın ortaya koymuş olduğu sosyal öğrenme kuramıdır. Albert Bandura, sosyal öğrenme kuramı ile kuramsal çerçeveyi belirleyen düşünür olma unvanını elde etmiştir.⁷⁶ İnsan davranışlarının toplum içerisindeki diğer insanlarla etkileşim yoluyla öğrenildiği fikrini savunarak, daha tümel bir araştırma yaklaşımına sahip olması ve sosyal öğrenme kuramını geliştirmesi sebebiyle kendi alanında "sosyal davranışçı" olarak tanınmaya başlamıştır. Albert Bandura, Kenneth Spence, Robert Sears, Neal Elgar Miller, Burrhus Frederic Skinner ve John Dollard gibi davranışçılıkla uğraşan, psikoloji sahasında nam salmış bilim insanlarından etkilenerek çalışmalarını, teori inşası ve deney metodlarıyla yürütmüştür.⁷⁷

Bandura, kendinden önce ortaya konan öğrenme kuramlarını toplumsal bir mekân içinde analiz eder ve insanın öğrenmesinin en önemli koşulunun

73 Ramazan Gürel, "Sosyal Pekiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)", *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/28 (01 Aralık 2014), 102; Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi, 2012), 217-218.

74 Mustafa Bayrakçı, "Türkiyede Eğitim Yönetimi Bilgi Sistemleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 51/51 (01 Şubat 2007), 200.

75 Musa Eroğlu, "Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması", *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 6/1 (30 Haziran 2023), 73.

76 Sevrâ Su Tatlıoğlu, "Öğrenmeye Sosyal- Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura", *Sosyoloji Notları* 5/1 (30 Haziran 2021), 21.

77 Tatlıoğlu, "Öğrenmeye Sosyal- Bilişsel Bir Bakış", 16.

başkalarını gözlemlemek olduğunu savunur. Ona göre bir kişinin öğrenebilmesinin gerekli tek koşulu, bir başkasını belirli bir davranışta bulunduğu sırada gözlemlemesi ve onu model almasıdır. Bu fikre göre kişilik, insanın başkalarının davranış ve fiillerini taklid ve gözlem aracılığıyla öğrenmesi sonucunda ortaya koyduğu davranışlar silsilesidir.⁷⁸ Sosyal öğrenme olarak isimlendirilen süreç “edimsel koşullanma”, “model alma ve “taklid” olmak üzere iki farklı öğrenme yoluyla meydana gelir. Edimsel koşullanma sürecinde pekiştirilerek verilen ya da sonucu ödüllendirilen davranışların tekrar edilme sıklığının daha da artacağı belirtilir. Model alma ve taklid etme sürecinde ise; gözlem aracılığıyla elde edilen davranışların taklid edilmesine ve model alınmasına işaret edilir. Taklid ederek, model alma aşamasında da farklı etkenlerin bulunduğunu söyleyen Bandura, modelin statü durumunun da öğrenme safhasına tesir ettiğini ileri sürer. Bireyin çevresini gözlemleyerek öğrenmesi, sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde ele alındığında dönüt verilerek ödüllendirilen bir davranışın taklid edilmesi gibi basit bir durum değildir. Çünkü gözlemin, gözleyeni bilgilendirme durumu da söz konusudur. İnsanların çevresindeki kişilerin davranışlarını her yönüyle gözlemlediklerini belirten sosyal öğrenme kuramcıları, yaptıkları bu gözlemler aracılığıyla birtakım analizlerde bulunarak kişilerin kendileri için faydalı olan zamanlarda davranışı gösterdiklerini iddia etmişlerdir.⁷⁹

Albert Bandura, ortaya koymuş olduğu sosyal öğrenme kuramıyla, birçok insan davranışının modelin gözlemlenmesi yoluyla öğrenildiğini söyler.⁸⁰ Bununla beraber o, gözleyerek öğrenmenin, taklidi içerebilmekle birlikte içermeyebileceğini de açıkça belirtir.⁸¹ Ancak öğrenmelerin en sağlam yolu çevresel gözlem ve taklitçiliktir. Birey taklit ya da etkinliklerin paylaşımı yoluyla birçok şeyi elde eder.⁸² Bu perspektifte, taklid süreci insanın çocukluğundan itibaren başlar ve yaşlar büyüdükçe de taklid devam eder.⁸³ Bu bağlamda yetişkin beyin yapısı da taklid noktasında pek farklı sayılmaz. Yetişkin beyin yapısı, genetik gelişimsel programlar ile deney kökenli plastisite⁸⁴ süreçlerinin kompleks etkileşiminin bir sonucudur. Birçok çalışma, nöral devrelerin dış

78 Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış: Psikolojinin Temel Kavramları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021), 422-423.

79 Mustafa Bayrakçı, “Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (2013), 199.

80 Albert Bandura, “Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective”, *Annual Review of Psychology* 52/1 (2001), 25; Zafer Yıldız, “Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2014), 150.

81 Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 218.

82 Alfred Adler, *İnsanın Doğası*, çev. Aycan Özüpek (Eskişehir: Dorlion, 2021), 147.

83 Sidiq Arsyadi vd., “Mirror Neuron Dalam Pendidikan Islam”, *BELAJEA: Jurnal Pendidikan Islam* 3/2 (31 Aralık 2018), 143.

84 Beyin plastisitesi veya nöral plastisite olarak da bilinen nöroplastisite, beynin yapısal veya fizyolojik değişikliklere uğrama yeteneğidir.

çevreden öğretici ve uyum sağlayıcı sinyalleri edinmek için yüksek duyarlılık gösterdiği erken doğum sonrası dönemlerde, kritik dönemler adı verilen zaman pencerelerinin varlığını gösterdi.⁸⁵ Beyin bu pencereler sayesinde dış çevresiyle etkileşime geçerek onu taklid eder.⁸⁶ Nitekim her birey, fiillerinde ve niteliklerinde başkasını taklid etmeye yönelik bir dürtü taşır.⁸⁷

Model alma, hayatımızdaki öğrenme sürecinin erken dönemlerinde diğerlerinin davranışlarını kopya etmeyi içerir. Bunun doğuştan gelen davranışsal programlarla desteklendiğine dair işaretler bulunmaktadır. Ayrıca taklid etmek öğrenmenin en kolay yoludur. Bu nedenle iyi karakterli kişilerin eylemlerini referans almak için ortaya konan “örnek model” terimimiz vardır.⁸⁸ Bu taklitçi davranış, hayat boyu evrimleşerek model alma olarak bilinen bir öğrenme formuna dönüşmektedir. Aynı zamanda taklid ile öğrenme, bireysel araştırma ve deneyimleme gerektiren durumlar için zaman ve güç tasarrufu sağlar. Dolayısıyla model aldığımız kişiyi gözlemleyerek öğreniriz ve bu durum hayat boyu devam eder.⁸⁹

5. Taklidî İmanın Öğrenme Kuramları ve Nörobiyolojik Açından Değerlendirilmesi

Ayna nöronlar ve sosyal öğrenme kuramları bağlamında taklid konusunu ele aldıktan sonra kelâm ekollerinin taklidî iman konusunda ortaya koymuş oldukları görüşleri bu perspektifle irdelemeye çalışacağız. Ayna nöronlar açısından bir kişinin eylemlerini gördüğümüzde bunların işlevsel rolüne ilişkin en önemli husus, taklid edilen eylemde neden, amaç ve niyeti anlama için temel oluşturmalarıdır.⁹⁰ Dolayısıyla başkalarının eylemlerinin arkasındaki amacı ve anlamı kavramaya yardımcı olurlar.⁹¹ Bununla beraber, içsel bağlamsalcılık gereği davranışı tanımlamak, anlamak ve etkilemek için iki temel nokta vardır. Belirli bir davranışın işlevi ve bu davranışın içinde ortaya çıktığı bağlam. İşlevi anlamak davranışın amacını, yani sonuçlarını anlamaktır.⁹² Bu bağlamda ele alındığında benzemeye çalışan kimsenin, örnek kimseye benzeme çabasındaki hedefi, o kimsenin görünüşü veya dış halleri değildir. Ak-

85 L Baroncelli vd., “Nurturing Brain Plasticity: Impact of Environmental Enrichment”, *Cell Death & Differentiation* 17/7 (Temmuz 2010), 1092.

86 Arsyadi vd., “Mirror Neuron Dalam Pendidikan Islam”, 144.

87 Lameira vd., “Neurônios Espelho”, 130.

88 Arsyadi vd., “Mirror Neuron Dalam Pendidikan Islam”, 142.

89 Jonas Ramnerö - Niklas Törneke, *İnsan Davranışlarının ABC'si*, çev. K. Fatih Yavuz - Hasan T. Karatepe (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 150-151.

90 Gómez Chova vd., *Inted* 2013, 41.

91 Caggiano vd., “Mirror Neurons Encode the Subjective Value of an Observed Action”, 11849.

92 Ramnerö - Törneke, *İnsan Davranışlarının ABC'si*, 29.

sine olması gerektiği kişide hedeflediği, içinde taşıdığı ve etkileri organlarında ortaya çıkan anlamlardır.⁹³ Ayna nöronların işleviyle gerçekleşen öğrenmede öğrenilen şeyin içeriği sorgulanmadığı ve öğrenilen şeyin olduğu gibi aynalandığı gibi bir düşünce akla gelse de taklid sürecinde de insanın bilişsel bir süreç geçirdiği söylenebilir. Özellikle kelâm âlimlerinin taklid sürecinde nazar ve istidlâle dayalı tahkikî iman anlayışları çerçevesinde ele alındığında ayna nöronların, nazar ve istidlâlin biyolojik temelini oluşturduğu düşüncesini ortaya koyabiliriz.⁹⁴ Örneğin, Tanrı kavramını ele aldığımızda özellikle Tanrı'da herhangi bir anlamlandırma, her şeyi yapabilme, var olan âlemi yaratma ve ona ibadet edilmesi gerektiği noktasında ilişkisel bir anlam ortaya çıkar. Tanrı dediğimizde herhangi bir şey ifade etmeyen veya tamamen kavram düzeyinde oluşturulmuş bir tanımlama olduğunu söylemek mümkün değildir. İman eden bir kişiyi görüp de inanan herkes, bilişsel olarak neden iman ettiğini, kime iman ettiğini nasıl bir varlık olduğu gibi sorularının cevaplarını açık bir şekilde zihninden geçirir. Çünkü taklitte öğrenme sürecinde ilk etapta dikkat olayı gerçekleşir. Dikkatten sonra Tanrı kavramına dair bilişsel sürecin bir parçası olarak hatırd tutma vukuu bulur. İman davranışa dönüştükten sonra bu davranışlara karşılık sevap, güdüleme sürecine dayalı bilişselliği ifade eder. İman etme eyleminde ortaya çıkan bu amaçsallık ve anlamlılık her eylemimizde nazar ve istidlâlin olduğunun bir ispatı olarak kabul edilebilir.

İman kavramı bilişsel, duygusal ve davranış boyutuyla çok yönlü bir olgudur. Bu noktada imanun sadece bilişsel düzeyde ele alınması da yeterli bir kıstas değildir. İmanda eylem ve duygu değişimi de tahkik için önemli bir husustur. Dolayısıyla sadece nazar ve istidlâl açısından ele alınacaksa tahkikî imanda, duygu ve davranış boyutu dışlanmış olur ki böyle bir inanç, iman kavramını tam anlamıyla karşılamaz. Tahkikî imana ulaşmak için bu eylemlerden sadece birini gerçekleştirmek de yeterli değildir. Davranış ve duygu boyutu da bilişsel süreci zorunlu kıldığından tahkikî iman için önemli bir sürecin yansımalarıdır. Bu noktada Gazzâlî (ö. 505/1111) önemli bir noktaya temas eder. Ona göre Allah, kullarından iman edecekleri şeyin niteliği üzerine akıl yürütmeyi, ispat delillerini bulmayı ve tahkikine girişmeyi yani istidlâle gitmeyi istememiştir. Örneğin Arab'ın eğitimsiz ve bilişsel olarak çok ileri düzeyde olmayan alt tabakası, bedevisi veya göçebesi bu manadaki imanla sorumlu tutulsaydı, onların iman etme süreçleri oldukça zaman alabilir, hatta belki de hiç iman etmeyebilirlerdi. Bundan ötürü Gazzâlî, iman esaslarını tüm argümanlarıyla bilen bir âlimin iman seviyesinin kör bir mukallitten üstün

93 Taha Abdurrahman, *Ahlak Sorunsalı*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: Pınar Yayınları, 2021), 157.

94 Iacobi vd., "Grasping the Intentions of Others with One's Own Mirror Neuron System", 530.

olduğunu söylemekle birlikte iman sahibi olmak bakımından Allah katında aralarında fark bulunmadığına işaret eder.⁹⁵

Kanaatimizce Hz. Peygamber de imanı gözlem yoluyla öğrenilen davranışların model alınması ve taklid edilmesi yöntemiyle tebliğ etmiştir. Hz. Peygamber, canlı model, sembolik model ve sözlü direktifler olmak üzere dini tebliğ ederek imanı açıklamıştır. Sahabe, peygamber efendimizin sülukuna yönelmiş ve durmadan ona murakabe etmişlerdir. Onun bütün amel ve hallerini doğrudan izlemişlerdir. Hatta onlar, sözlü olarak kendi isteklerine bırakılan bir fiili dahi, Peygamber uzak durduğu için terk edebilmişlerdir ve böylece fiili örnek olmayı sözlü örnek olmanın önüne geçirmişlerdir.⁹⁶ Bu açıklamalar bağlamında tahkiki iman için hemen akla gelebilecek; “Bedevîler “İman ettik” dediler. De ki: “İman etmediniz. (Öyle ise, “iman ettik” demeyin.) “Fakat boyun eğdik” deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah’a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Hucurât (49/14), âyetine de dikkat çekmek isteriz. Her ne kadar bu ayet taklid bağlamında değerlendirilse de iman açısından taklidî bir durumu ifade ettiğini söylemek zordur. Çünkü burada özellikle bilişsel, davranışsal ve duygusal değişimden çok sözle söylenen imanun kabulüne yönelik bir reddiye söz konusudur.

Ezcümle kelâm alimlerinin özellikle tahkikî iman için şart koşmuş oldukları nazar ve istidlâlin bilişsel bir süreci ifade etmesinden dolayı doğru olsa da yeterli olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü dini reddeden bütün argümanları da göz önünde bulundurduğumuzda her nazar ve istidlâlin imani sonuca götürmediği açık bir şekilde görülür. Tahkikî iman açısından ele alındığında bilişsel süreç ile birlikte davranış ve duygu boyutu da önemlidir. Bununla birlikte, taklid olarak kabul edilen olguda aynı zamanda nazar ve istidlâl sürecinin olduğunu Nörobiyoloji ve Sosyal Öğrenme Kuramları açık bir şekilde vurgulamaktadır. Kelâm âlimlerinin tahkiki iman açısından zorunlu gördükleri nazar ve istidlâl bu bağlamda taklitte de ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

İslâm düşüncesinde kelâm ilminin ortaya çıkışına da doğrudan etki eden ve ilk kelâmî meseleler arasında yer alan imanun taklidî mi yoksa tahkiki mi? olması gerektiği noktasını çalışmamızda modern bilimdeki ayna nöronlar kuramı ve sosyal öğrenme modelleri açısından kritik etmeye çalıştık. Klasik kelâm literatüründe Mu'tezile başta olmak üzere Eş'arîler'den bazı âlimler

95 Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İlcâmü'l-'avâm 'an 'ilmi'l-kelâm* (İstanbul: Siraç Yayınevi, 2017), 125-126; Arpağuş, “İman Bağlamında Kelamda Taklid ve Mukallid (Gazzâlî Örneği)”, 127-128.

96 Abdurrahman, *Dini Amel ve Aklın Yenilenmesi*, 253.

taklidî imanın muteber olamayacağını söylerken, Mâtürîdî ekolü ise Ebû Hanîfe'yi de referans olarak taklidî imanın geçerli olacağını söylemişlerdir. Ayrıca Eş'arî âlimlerinin ekseriyeti de bu noktada taklidî caiz görmüştür. Taklidî imanı muteber kabul eden Mâtürîdî ve Eş'arî ekolü bu noktada taklidî sınırının ne olacağı ve hangi durumlarda geçerli olacağı yönünde farklı fikirler ortaya koymuşlardır. Bunun sebebi de taklidî imanın nazar ve istidlalden uzak olduğu düşüncesidir. Kelâm ekollerinin tamamında yer alan taklidî iman istidlâlden yoksun olduğu düşüncesi modern bilimin ortaya koymuş olduğu veriler açısından incelendiğinde birtakım eleştirilere gebe olduğu görülmektedir.

Modern bilimde nörobiyoloji alanında ortaya konmuş önemli kuramlardan biri olan ayna nöronlar teorisi, insanın öğrendiği ve elde ettiği davranış ve bilgilerin çoğunun beyindeki nöronların ateşlenmesinden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Yani insan çevreden gelen uyarıcılar doğrultusunda nöronlar aracılığıyla davranış ve zihnini şekillendirmektedir. Dolayısıyla ayna nöronların taklidî iman noktasında da devreye girebileceği göz önüne alınırsa bu imanın pür bir taklid olup geçerli olmayacağı ya da değerinin pek olmayacağı yönündeki kelâmî görüşün gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanın bu şekildeki iman eylemini salt taklitsel olarak yapmadığı görülmektedir. Mu'tezile'nin taklidî imanı muteber görmeyen anlayışı ile Eş'arî ve Mâtürîdîler'in taklidî imanın değerinin nakıs olduğu yönündeki görüşler burada kritiğe açık hale gelmektedir.

İmanın nasıl gerçekleştiği noktasında makalemizde ele aldığımız modern konulardan bir tanesi de öğrenme kuramları ve bilişsel öğrenme süreçleri olmuştur. Başta Bandura olmak üzere sosyal öğrenme kuramlarının birçoğu öğrenmede çevrenin etkisine vurgu yapmışlardır. Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı; öğrenmenin sosyal etkileşim bağlamında, etkileşim, gözlem ve taklid aracılığıyla meydana gelen bir süreç olduğu temeline dayanmaktadır. Bandura, bireylerin başkalarının davranışlarını gözlemleyerek de birçok şeyi öğrenebileceğini öne sürmüştür. Bandura'nın bu kuramı ile ayna nöronlar kuramı birbirini desteklemektedir. Dolayısıyla iman konusunu da öğrenme kuramları açısından ele aldığımızda tamamen taklitten kaynaklanan bir durumun söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü iman dediğimiz şey de çevrenin gözlemlenip, taklid edilmesi sonucunda vuku bulabilmektedir. Etkileşim ve gözlemin olduğu bir davranışta, bilişsel sürecin olduğu, bunun nazar ve istidlâle tekabül edebileceğini düşünmekteyiz. Bundan hareketle kelâm ekollerinin taklidî imanı pür bir taklid olarak nazar ve istidlalden uzak gören anlayışlarının modern bilimin ortaya koymuş olduğu ayna nöronlar ve öğrenme kuramları uyuşmadığını görmekteyiz. Bu açıdan taklidî imanın mahiyetiyle alakalı teorilerin ve yaklaşımların modern veriler çerçevesinde tekrardan ele alınması gerektiğini belirtmek isteriz.

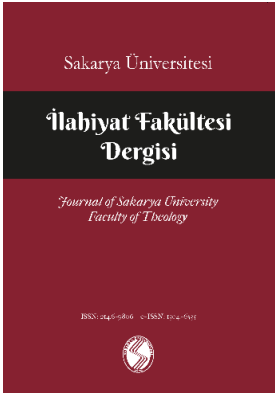
Kaynakça

- Abdurrahman, Taha. *Ahlak Sorunsalı*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Pinar Yayınları, 2021
- Abdurrahman, Taha. *Dini Amel ve Aklın Yenilenmesi*. çev. Mehmet Emin Güleçyüz. İstanbul: Pinar Yayınları, 2022.
- Adler, Alfred. *İnsanın Doğası*. çev. Aycan Özüpek. Eskişehir: Dorlion, 2021.
- Altınbaş, Kürşat vd. "Empatinin Biyolojik Yönleri". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2/1 (01 Mart 2010), 15-25.
- Ardoğan, Recep. "Taklîdî İmanın Geçerliliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/2 (2009), 39-70. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001000
- Arpaguş, Hatice. "İman Bağlamında Kelamda Taklid ve Mukallid (Gazzâlî Örneği)". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/1 (24 Ocak 2009), 0-140. <https://doi.org/10.18317/kader.91691>
- Arsyadi, Sidiq vd. "Mirror Neuron Dalam Pendidikan Islam". *BELAJEA: Jurnal Pendidikan Islam* 3/2 (31 Aralık 2018), 147. <https://doi.org/10.29240/belajea.v3i2.517>
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *Kitâbu usûli'd-dîn*. thk. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Bâkîllânî, Muhammed b. Ebû Bekr. *el-İnsâf*. thk. Muhammed Zâhîd el-Kevserî. Kahire: Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turasi, 2000.
- Bakîllânî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Kitâbu Temhîdî'l-Evâilî ve Talhîsi'd-Delâil*. thk. İmâdüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetu Kütübî's-Sekâfiyye, 1987.
- Bandura, Albert. "Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective". *Annual Review of Psychology* 52/1 (2001), 1-26. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1>
- Baroncelli, L vd. "Nurturing Brain Plasticity: Impact of Environmental Enrichment". *Cell Death & Differentiation* 17/7 (Temmuz 2010), 1092-1103. <https://doi.org/10.1038/cdd.2009.193>
- Bayrakçı, Mustafa. "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14 (2013), 198-210.
- Bayrakçı, Mustafa. "Türkiyede Eğitim Yönetimi Bilgi Sistemleri". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 51/51 (01 Şubat 2007), 395-420.
- Breuning, Loretta Graziona. *Mutlu Beyin*. çev. Ebrar Güldemler. İstanbul: Aganta, 2018.
- Bryck, Richard L. - Fisher, Philip A. "Training the Brain: Practical Applications of Neural Plasticity from the Intersection of Cognitive Neuroscience, Developmental Psychology, and Prevention Science". *American Psychologist* 67/2 (2012), 87-100. <https://doi.org/10.1037/a0024657>
- Caggiano, Vittorio vd. "Mirror Neurons Encode the Subjective Value of an Observed Action". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109/29 (17 Temmuz 2012), 11848-11853. <https://doi.org/10.1073/pnas.1205553109>
- Coşkun, İbrahim. *Ateizm ve İslam: Kelami Açısından Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021.
- Cürçânî, Seyyid Şerif. *Kitâbu't-Ta'rifât*. thk. İbrahim Ebyar. Beyrut: Dâru'l-Edyân li-Türâs, 1982.
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî. *el-İrşâd ilâ kavâti'l-edille fi usûli'li'tikâd*. thk. Es'ad Temim. Beyrut: Müessesetu'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1992.

- Çetin, İsmail. "İman ve İnkârın Rasyonel Değeri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2002).
- Damasio, Antonio R. *Descartes'in Yanılgısı: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*. çev. Bahar Atalmaz - Osman Deniztekin. İstanbul: Varlık Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Davidson, Richard J. vd. "Emotion, Plasticity, Context, and Regulation: Perspectives from Affective Neuroscience". *Psychological Bulletin* 126/6 (Kasım 2000), 890-909. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.6.890>
- Demir, Abdullah. "Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Mukallidin İmanı". *Diyanet İlmi Dergi* 44/2 (2008), 27-50. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.3359837>
- Dowling, John E. *Beyni Anlamak*. çev. Filiz Bolat. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.
- Eagleman, David. *Incognito: Beynin Gizli Hayatı*. çev. Zeynep Arık Tozar. İstanbul: Domingo Yayınevi, 2023.
- Eroğlu, Musa. "Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması". *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 6/1 (30 Haziran 2023), 69-77. <https://doi.org/10.52974/jena.1258278>
- Eş'arı, Ebü'l-Hasan. *Kitabu'l-Luma' fi'r-reddi alâ ehliz-zeygi ve'l-bida'*. thk. Ğurâbe Hammûde. Kahire: Matbatu Mısır Şirketü Musâheme Mısriyye, 1955.
- Fabiańska, Marta vd. "The Role of Mirror Neurons in Cognitive and Social Functioning". *Pomeranian Journal of Life Sciences* 66/4 (01 Aralık 2020), 30-40. <https://doi.org/10.21164/pomjlifesci.726>
- Farina, Elisabetta vd. "Mirror Neurons and Their Relationship with Neurodegenerative Disorders". *Journal of Neuroscience Research* 98/6 (Haziran 2020), 1070-1094. <https://doi.org/10.1002/jnr.24579>
- Fîruzâbâdî, Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-Muhit*. Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 2005.
- Franks, David D. - Davis, Jeff. "Critique and Refinement of the Neurosociology of Mirror Neurons". *Advances in Group Processes*. ed. Will Kalkhoff vd. 29/77-117. Emerald Group Publishing Limited, 2012. [https://doi.org/10.1108/S0882-6145\(2012\)0000029006](https://doi.org/10.1108/S0882-6145(2012)0000029006)
- Gallagher, Shaun. "Neural Simulation and Social Cognition". *Mirror Neuron Systems*. ed. Jaime A. Pineda. Totowa, NJ: Humana Press, 2009. <https://doi.org/10.1007/978-1-59745-479-7>
- Gallese, Vittorio vd. "Action Recognition in the Premotor Cortex". *Brain* 119/2 (1996), 593-609. <https://doi.org/10.1093/brain/119.2.593>
- Gallese, Vittorio. "Mirror Neurons and The Neural Exploitation Hypothesis: From Embodied Simulation to Social Cognition". *Mirror Neuron Systems*. ed. Jaime A. Pineda. Totowa, NJ: Humana Press, 2009. <https://doi.org/10.1007/978-1-59745-479-7>
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed. *İlcâmü'l-'avâm 'an 'ilmi'l-keâm*. İstanbul: Sıraç Yayınevi, 2017.
- Goldman, Alvin I. "Mirroring, Mindreading, and Simulation". *Mirror Neuron Systems*. ed. Jaime A. Pineda. Totowa, NJ: Humana Press, 2009. <https://doi.org/10.1007/978-1-59745-479-7>
- Gómez Chova, Luis vd. *Inted 2013*. Valencia: Iated, 2013.
- Güneş, Kamil. "Eş'arı'de Mukallidin İmanı". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2007), 7-35.

- Gürel, Ramazan. "Sosyal Pekıştirenlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)". *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/28 (01 Aralık 2014), 101-119.
- Hari, Emre vd. "Ayna Nöron Sistemi ve Fonksiyonlarına Klinik Yaklaşım". *Journal of Istanbul Faculty of Medicine* 84/3 (31 Temmuz 2021), 430-438. <https://doi.org/10.26650/IUITFD.2021.814218>
- Iacoboni, Marco vd. "Grasping the Intentions of Others with One's Own Mirror Neuron System". *PLoS Biology* 3/3 (22 Şubat 2005), e79. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.0030079>
- İbn Fûrek, Muhammed b. Hasan. *Mücerredü makālati's-Şeyh Ebi'l Hasan el-Eş'arî*. thk. Daniel Gimaret. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1987.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l Maarif, ts.
- İnan, Mert. "Beyin Nedir?"den "Yaşam Nedir"e: Bir Hayat Serüveni Türker Kılıç. İstanbul: Epsilon, 2021.
- İsfahânî, Râğib. *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*. Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, ts.
- İsfahânî, Râğib. *Mufradetü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvan Adnan Davudî. Beyrut: Dâru's-Semiye, 2009.
- Kâdî Abdülcebâr. *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. thk. Taviil Tefvik - Zeyd Siad. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-Amme, ts.
- Kâdî Abdülcebâr. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. thk. Abdülkerîm Osman. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1996.
- Kaya, Eyüp Said. "Taklid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/461-465. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kefevî, Ebü'l-Bekâ. *el-Külliyât*. thk. Adnan Derviş. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1998.
- Keysers, Christian - Gazzola, Valeria. "Unifying Social Cognition". *Mirror Neuron Systems*. ed. Jaime A. Pineda. Totowa, NJ: Humana Press, 2009. <https://doi.org/10.1007/978-1-59745-479-7>
- Kolb, Bryan vd. "Brain Plasticity and Behavior". *Current Directions in Psychological Science* 12/1 (2003).
- Kraskov, A. vd. "Cortical Mirror Neurons". *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369/1644 (2014). <https://doi.org/10.1098/rstb.2013.0174>
- Kurt, Hasan. "Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2012), 1-15.
- Lameira, Allan Pablo vd. "Neurônios Espelho". *Psicologia USP* 17/4 (2006), 123-133. <https://doi.org/10.1590/S0103-65642006000400007>
- Mara, Daniel. "The Function of Mirror Neurons in the Learning Process". *MATEC Web of Conferences* 121 (2017), 12012. <https://doi.org/10.1051/matec-conf/201712112012>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 6. Basım, 2014.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn. *Tabsiratü'l edille fi usûli'd-dîn*. thk. Hüseyin Atay. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1993.
- Oberman, Lindsay M. vd. "The Human Mirror Neuron System: A Link Between Action Observation and Social Skills". *Social Cognitive and Affective Neuroscience* 2/1 (Mart 2007), 62-66. <https://doi.org/10.1093/scan/nsl022>

- Ramnerö, Jonas - Törneke, Niklas. *İnsan Davranışlarının ABC'si*. çev. K. Fatih Yavuz - Hasan T. Karatepe. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2. Basım, 2021.
- Rizzolatti, G. - Fabbri-Destro, M. "Mirror Neuron Mechanism". *Encyclopedia of Behavioral Neuroscience*. 240-249. Elsevier, 2010. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-045396-5.00212-8>
- Rizzolatti, Giacomo vd. "Mirror Neurons and Their Clinical Relevance". *Nature Clinical Practice Neurology* 5/1 (Ocak 2009), 24-34. <https://doi.org/10.1038/ncpneu-0990>
- Rizzolatti, Giacomo - Craighero, Laila. "The Mirror-Neuron System". *Annual Review of Neuroscience* 27/1 (21 Temmuz 2004), 169-192. <https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.27.070203.144230>
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nüreddin. *Kitâbu'l-Bidâye mine'l-kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*. thk. Fethullah Huleyf. Mısır: Dâru'l-Maarif, 1969.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi, 21. Basım, 2012.
- Simler, Kevin - Hanson, Robin. *Beyindeki Fil*. çev. Feride Nagehan Öztürk. İstanbul: Nova Kitap, 2021.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer. *Şerhu'l-Akâid*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer. *Şerhu 'Akâidi'n-Nesefiyye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2014.
- Tatlıoğlu, Sevrâ Su. "Öğrenmeye Sosyal- Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura". *Sosyoloji Notları* 5/1 (30 Haziran 2021), 15-30.
- Ünverdi, Mustafa. *İmanda Taklid ve Tahkik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Yavuzer, Süleyman. "Tahkiki ve Taklidi İman Perspektifinde Mü'min Kişilik". *Van İlahiyat Dergisi* 10/16 (15 Haziran 2022), 48-70. <https://doi.org/10.54893/vanid.1103529>
- Yıldız, Mustafa. "Fahreddin er-Râzî'ye Göre Metafizik Bilgiye Ulaşmanın Yolu Olarak Nazar ve İstidlal". *Kader* 21/1 (30 Haziran 2023), 141-164. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1283757>
- Yıldız, Zafer. "Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Din Öğretimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2014), 147-161.
- Yücedoğru, Tefvik. *Din, İmân ve İslâm'a Dair*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Yücedoğru, Tefvik. "Mukallidin İmanı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2005), 19-40.

Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından İmanda Taklidin Mahiyeti

Seyithan Can

Siirt Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
Kelam Ana Bilim Dalı

seyithanacan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2336-4179>

Araştırma Notu Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar

Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, kâr amacı gütmeyen veya özel sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası

“Ayna Nöronlar ve Sosyal Öğrenme Kuramları Açısından İmanda Taklidin Mahiyeti” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup toplanan veriler üzerinde hiçbir tahrifat yapılmamıştır. Herhangi bir etik ihlalle karşılaşılması durumunda *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin yükümlülüğü olmayıp tüm sorumluluk yazara aittir.